

FTAXP 10.77.51
ӘОЖ 343.7.
JEL K49

<https://doi.org/10.46914/2959-4197-2024-1-2-40-47>

УШУРОВ К.М.,*¹

PhD, полиция подполковнигі.

*e-mail: kama_ne@mail.ru

ORCID ID: 0009000186434059

¹Қазақстан Республикасы ІІМ М.Есболатов

атындағы Алматы академиясы

Алматы қ., Қазақстан

ТҰТЫНУШЫЛЫҚ НЕСИЕЛЕУ САЛАСЫНДАҒЫ АЛДАУ МЕН СЕНІМГЕ ҚИЯНАТ ЖАСАУДЫҢ НЕГІЗГІ ТӘСІЛДЕРІ

Аңдатпа

Қарыз қаражатын қайтармау мәселесі қазіргі уақытта өте маңызды және өзекті болып қала береді. Банктер және басқа несиелік ұйымдар қарыз алушы әртүрлі себептермен (субъективті немесе объективті) алынған несие бойынша соманы өтемегенде немесе қарыз ұйымдарының көрінуінен жоғалып кеткенде шығынға ұшырайды. Кейбір жағдайларда бұл қарыз алушының өмірлік жағдайына байланысты (тұрақты табыстың жоғалуы, жұмыстың өзгеруі, оның уақытша немесе тұрақты болмауы). Бірақ, біздің жағдайда, ақшалай қаражатты алдын ала қолда бар ниетпен алған және кредиторлық берешекті өтеуден саналы түрде жалтарған қарыз алушылар қызығушылық тудырады.

Тірек сөздер: несие, банк, проблема, қарсылық, алаяқтық, қылмыс.

Кіріспе

Тұтынушылық несиені алудың қарапайымдылығы мен ыңғайлылығы арам пиғылды адамдардың теріс пайдалануының жалпы себептері болып табылады. Бақылау көрсеткендей, мұндай теріс пайдаланудың негізгі бөлігі дамыған инфрақұрылымы бар ірі қалаларға тиесілі. Несиені арам пиғылды алған жағдайда, сауда ұйымы, егер ол тауарды сатып алушыға тапсырған болса, банк немесе өзге несиелік ұйым тарапынан оның толық құнын төлемей қалу тәуекеліне ұшырайды. Егер банк немесе басқа несиелік ұйым ақшаны компанияның шотына аударған болса, онда шығындарды банктер немесе басқа несиелік ұйымдар көтереді.

Сонымен бірге, құжаттары бойынша несие рәсімделген жеке тұлға көптеген қиындықтарға тап болады. Бұл адам банкпен немесе басқа несиелік ұйыммен және құқық қорғау органдарымен жағдайды анықтауға мәжбүр болады. Негізінен, тұтынушылық несиелік алаяқтық жағдайларын екі санатқа бөлуге болады. Біріншісі – жеке тұлға арқылы несие алу. Екіншісі – жоғалған, ұрланған немесе жалған жеке куәліктерді немесе төлқұжаттар мен кірістер туралы анықтамаларды пайдалану. Жоғарыда аталған әдістер үшін алаяқтардың әрекеттерін алдау және жәбірленушіні адастыру арқылы өзін-өзі байытуға бағыттау белгісі тән. Жоғарыда айтылғандай, банктердің өздері қарыз алушыларға қойылатын талаптарды жеңілдету арқылы несие беру саласындағы алаяқтық деңгейін арттыруға ықпал етеді. Несиелер қарыз алушының минималды тексерулерімен беріледі, бұл банктердің жоғары бәсекелестігімен байланысты, мұнда әр ұйым клиенттердің көп санын тартуға тырысады, осылайша сапалық емес, сандық сипаттамаларға басты көңіл аударады. Сондай-ақ, банктерге несие алушылар тарапынан алаяқтық операциялардың болу фактілерін жариялау тиімді емес, осыған байланысты олар жақсы беделді сақтау үшін мұны мұқият жасыруға тырысады. Егер банктің қандай да бір себептермен қарызды өндіріп алу мүмкіндігі болмаса, Қарыз үмітсіз деп танылады және борышкерге кешіріледі. Шығынға ұшырамау үшін банк ұйымдары адал қарыз алушылар зардап шегетін несиелер бойынша пайыздық мөлшерлемелерді көтереді.

Материалдар мен әдістер

Бұл мақаланың әдіснамалық негізі банктік қызметті, несиелеу саласындағы қатынастарды, әлеуметтануды, жалпы құқық теориясын және қылмыстық құқық теориясын реттейтін заңнаманы білудің диалектикалық әдісі болып табылады. Зерттеу барысында логикалық, жүйелік-құрылымдық, нақты-әлеуметтік және басқа да зерттеу әдістері қолданылды.

Тұтынушылық несие - бұл өзіңіздің немесе отбасыңыздың тауарларын сатып алу үшін банктен немесе басқа несиелік ұйымнан қарызға алатын ақша. Тұтынушылық несие тек жеке тұлғаларға беріледі. Сонымен қатар, тұтынушылық несиелер бар. Оларды микроқаржы ұйымдарынан, несиелік тұтыну кооперативтерінен және ломбардтардан алуға болады. Шын мәнінде, бұл несие сияқты, бірақ несие шарттары несие шарттарынан мүлдем өзгеше болуы мүмкін.

Тұтынушылық несиені белгілі бір сатып алу үшін де алуға болады, яғни мақсатты және алдағы шығындарды нақтыламай. Мысалы, егер жиһаз немесе электроника дүкенінде POS-несиесін рәсімдесеңіз, банк ақшаны тікелей сатушыға аударады. Бұл мақсатты несие. Егер несие немесе қарыз алсаңыз және оны не үшін жұмсағаныңыз туралы есеп бермесеңіз, ол мақсатсыз болып саналады. Мақсатты несиелер бойынша мөлшерлемелер төмен болуы мүмкін, әсіресе бұл дүкен мен банктің серіктестік бағдарламасы болса. Үлкен сомаға несие алған кезде, банк әдетте оны қайтарып алуыңызға қосымша кепілдіктер қажет. Несие бойынша кепілдік – бұл автокөлік немесе басқа мүлік сияқты кепіл немесе басқа адамдардың кепілгерлігі. Егер затты банкте кепілге қойсаңыз, оны пайдалануды жалғастыра аласыз, бірақ оны сата алмайсыз немесе бере алмайсыз. Сонымен қатар, банк одан сақтандыруды сұрай алады. Бірақ кепілдендірілген несиелер бойынша пайыздар, әдетте, қамтамасыз етілмегендерге қарағанда төмен.

Негізгі ережелер

Несиелер мен несиелер бойынша мерзімдерді бөлу әдетте айтарлықтай ерекшеленеді. Микроқаржы ұйымдары үшін 30 күнге дейінгі қарыз, ал банктер үшін бір жылға дейінгі қысқа мерзімді несиелер қысқа мерзімді болып саналады. Мерзім несие мен несие бойынша пайызға қатты әсер етеді. Әдетте, мерзім неғұрлым ұзақ болса, пайызы соғұрлым төмен болады. Егер сізде кепілгерлер болса, мүлікті кепілге қалдыруға немесе банктің пайдасына сақтандыруға дайын болсаңыз, онда несие немесе қарыз сомасы одан да көп болуы мүмкін. Өйткені, бұл жағдайда банк аз тәуекелге барады.

ҚР ҚК-де несие беру саласындағы алаяқтық үшін жазаны көздейтін арнайы бап жоқ. Несие беру саласындағы алаяқтық, оның ішінде тұтынушылық несие беру саласындағы алаяқтық үшін ҚР ҚК 190-бабының «алаяқтық» тиісті бөлігі негізінде жауапкершілік көзделген [1]

Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі №226-V ҚР Қылмыстық Кодексінің 190-бабында (01.07.2021 ж., бұдан әрі ҚР ҚК) алаяқтық деп бөтеннің мүлкін ұрлау немесе алдау немесе сенімді теріс пайдалану жолымен бөтеннің мүлкіне құқықты иемдену деп түсініледі. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2017 жылғы 29 маусымдағы №6 нормативтік қаулысының (бұдан әрі - ҚР ҚК нормативтік қаулысы) 1-бабында [2] заң шығарушы алаяқтықтың міндетті белгісі кінәлі адамның пайдакүнемдік мақсатының болуы, яғни бөтеннің мүлкін өз меншігіне құқыққа қарсы және өтеусіз айналдыруға ұмтылу не оған құқықтың болуы болып табылатынын тікелей көрсетеді.

Алаяқтық алдау немесе сенімге қиянат жасау арқылы жасалады, оның әсерінен мүліктің иесі немесе басқа иесі мүлікті немесе оған құқықты басқа адамдарға өз еркімен береді. ҚР ҚК көрсетілген нормативтік қаулысының 2-бабына сәйкес алдау бөтеннің мүлкін ұрлау немесе бөтеннің мүлкіне құқық алу мақсатында алаяқтық жасау тәсілі болып табылады. Алдау кінәлінің мүліктің меншік иесін немесе өзге де иесін алдауына қасақана жалған, шындыққа сәйкес келмейтін мәліметтерді хабарлаумен не мүліктің меншік иесіне хабарлануы тиіс, мүліктің иесінде немесе өзге тұлғада мүліктің кінәлі адамның иелігіне өтуінің заңдылығы туралы қате түсінік туғызатын және шынайы фактілерді жасырудан тұруы мүмкін [2].

Алдау нәтижесінде мүліктің иесі жаңылыстыра отырып, мүлікті кінәлі адамға өз еркімен береді, бұл үшін негіз бар және ол өз мүддесі үшін әрекет етеді деп санайды. ҚР ҚК нормативтік қаулысының 3-тармағына сәйкес, алаяқтық тәсілі ретінде сенімді теріс пайдалану кінәлінің

өзі мен меншік иесі немесе мүлкі қарауындағы өзге тұлға арасында туындаған сенімді басқа біреудің мүлкін немесе оған құқықты пайдакүнемдік ниетпен заңсыз алу мақсатында пайдалануы болып табылады [2]. Мүлік иесінің немесе басқа адамның алаяққа деген сенімі әртүрлі жағдайлардан туындауы мүмкін: жеке танысу, туыстарының және басқа адамдардың ұсыныстары, кінәлінің қызметтік жағдайы және т.б.

Несие қаражатын қайтармау мәселесі қазіргі уақытта өте маңызды және өзекті болып қала береді. Несие алушы әртүрлі себептермен (субъективті немесе объективті) алынған несие бойынша сомаларды өтемегенде немесе банк ұйымдарының көз алдынан жоғалып кетсе, банктер шығынға ұшырайды. Кейбір жағдайларда бұл несие алушының өмірлік жағдайына байланысты (тұрақты табыстың жоғалуы, жұмыстың өзгеруі, оның уақытша немесе тұрақты болмауы).

Ақшалай қаражатты алдын ала арам пиғылды ниетпен ақшалай соманы қайтармауға алған және несиелік берешекті өтеуден саналы түрде жалтарған қарыз алушылар қызығушылық тудырады. Бұл жағдайда ішінара қарыз қаражатын алу процедурасын қарапайым және қол жетімді еткен банктер де кінәлі.

Жеке тұлғаларға жеңілдетілген несие беру жүйесі тұтынушылық несиелер санының артуына алып келді және сонымен бірге алаяқтардың әрекеттерін жандандыруға түрткі болды [3, 4]. Мұндай әрекеттерде жәбірленуші кім? Несие шарты бойынша осылар несие алушы болып табыла ма? Жәбірленуші әрқашан қылмыстық іс-әрекетке зиян келтірген адам ретінде танылады. Қарастырылып отырған қылмыста – бұл шарт жасалған кезде несие алушыға беретін ақша қаражатының иесі, содан кейін несие алушы ұсынған мәліметтердің дұрыстығын тексереді, сондай-ақ ақша сомасын қайтару құқығынан айырылады. Мұнда тағы бір сұрақ туындайды: қылмыс қай сәттен бастап аяқталды деп саналады? Алаяқтық әрекеттердің аяқталу сәті уақыт алшақтығымен жүруі мүмкін болғанына қарамастан, ақша аудару сәтімен тығыз байланысты. Банктер көбінесе несие беру туралы шешімді өтініш берілген күні емес, белгілі бір уақыт ішінде (2–3 күн) қабылдайды. Содан кейін қылмыс қай сәттен бастап жасалды деп саналады: несие алушы несие берушіге (немесе оның өкіліне) жалған құжаттарды қашан тапсырды немесе несие сомасы берілген сәттен бастап?

Екі әрекет те болған кезде қылмыс аяқталды деп саналады: жалған құжаттарды ұсыну және несие сомасын беру. Несие алушы ұсынған құжаттарды тексеру кезінде олардың түпнұсқалығы анықталып, ақша қаражаты осы себепті берілмеуі шешілген жағдайда, несие алушының іс-әрекетін несиелеу саласындағы алаяқтыққа дайындық ретінде саралау қажет болады, бірақ егер несие алушы өзі ұсынатын мәліметтердің бар екенін білетіндігі дәлелденсе ғана шынайы емес (жалған) болады.

Сондықтан, адамның банктік шотына ақша аударылған сәттен бастап, алаяқ түскен ақшаны өз қалауы бойынша басқаруға нақты мүмкіндік алады, мысалы, алаяқтық нәтижесінде аударылған шоттан ақша қаражатын алмай, өз атынан немесе үшінші тұлғалардың атынан есеп айырысуды жүзеге асыру.

Көрсетілген жағдайларда қылмыс осы қаражатты алдау немесе сенімге қиянат жасау жолымен олардың иесінің шотынан ақша қаражатын алып қойған адамның шотына не ұрланған қаражат кінәлінің қылмыстық әрекеттері нәтижесінде түскен басқа адамдардың шоттарына аударған сәттен бастап аяқталған деп есептелуі тиіс. Несиелеу саласындағы алаяқтықтың объективті жағы арнайы тәсілмен сипатталады. Несие берушіге жалақы деңгейі, жұмыс орны туралы мәліметтер және соның негізінде кредитор қарыз беру және қарыз сомасын айқындау туралы шешім қабылдайтын өзге де мәліметтер кіретін көрінеу жалған және (немесе) анық емес мәліметтерді ұсыну.

Әдебиетке шолу

Тұтынушылық несиелеу саласындағы мәселелерді М.Г. Жилкин, А.Н. Каменева, Н.А. Лопашенко, Н.Ю. Скрипченко, М.Н. Богданов, А.И. Босых, Е.Х. Дерябина-Чистякова, Н.М. Золотова, О.В. Кругликова, И.М. Мишина, Ю.А. Мерзогитова, М.А. Неймарк, А.Б. Остроушко, А.Н. Рогожкин, П.Л. Сердюк, А.Д. Тлиш, В.П. Трухин, А.Н. Яблоков және т.б. аталған және басқа авторлардың ғылыми еңбектерін зерттеу осы мақаланың бастапқы нүктесі

болып табылады. Халықты несиелендірудің әртүрлі түрлері алаяқтардың алдаудың, кез-келген несиелік ұйымдардың клиенттерінің сенімін теріс пайдаланудың әртүрлі тәсілдерін жасауға ықпал етті.

Бұл мәселені зерттеген әр түрлі авторлар алаяқтық тәсілдерін әр түрлі топтарға бөледі:

1) түпнұсқа банк карталарын пайдалану: ұрлау, сату, жоғалған картаны табу; түпнұсқа ДК туралы ақпаратты рұқсатсыз алу; басқа адамның немесе оның заңды иесінің түпнұсқа картаны жасырын пайдалануы;

2) Төлем карталарын немесе құжаттарды қолдан жасау не дайындау, сондай-ақ оларды заңсыз пайдалануды сүйемелдеу;

3) жарамсыз төлем карталарын пайдалану;

4) банкоматтарды пайдаланатын қылмыстық әрекеттер. Жеке тұлғаларға несие беруде алаяқтық жасау тәсілін бірыңғай қылмыстық ниетпен біріктірілген алдау немесе сенімге қиянат жасау арқылы ұрлық фактісін дайындау, жасау және жасыру бойынша объективті және субъективті шартты іс-қимыл жүйесі ретінде анықтауға болады [3, 29].

Банк саласында несиелік карта бойынша алаяқтық жыл сайын миллиардтаған доллар тұратын күрделі мәселе болып табылады. Банк саласы киберқауіпсіздікті қорғауды күшейтуді өзінің басымдығына айналдырды [4, 3].

Бірінші топ: жұмыс істеп тұрған және жалған ұйымдарды тарта отырып, алаяқтық жасау.

Екінші топ: қылмыскердің және/немесе алаяқтардың банкке немесе несиелік ұйымға тікелей жүгінуі сияқты алаяқтық жасау.

Үшінші топ: банк немесе несие ұйымы қызметкерлерінің өз клиенттеріне қатысты алаяқтық жасауы.

Кейде банк қызметкері алаяқтықты азаматтың хабарынсыз жүзеге асыратын жағдайлар болады (мысалы, кіріс туралы анықтамасыз жылдам несие алу туралы хабарландыру орналастыру).

Төлқұжат банк өкіліне (кейбір жағдайларда өзін таныстырған адамға) берілгеннен кейін, азамат «жылдам» ақшаның орнына көптеген мәселелерге тап болу қаупін тудырады. Банк қызметкері ұсынылған паспортқа бірнеше несие ресімдей алады, содан кейін жеке басын куәландыратын құжатты қайтарып, несиенің ресімделгенін хабарлай алады. Бір-екі ай өткеннен кейін өтелмеген несие төленбеген несиелерді және олар бойынша пайыздарды өтеу қажеттігі туралы хабардар етіледі, олардың бар екендігі туралы ол білмеген.

Төртінші топ: несие карталарын пайдаланып алаяқтық әрекеттер жасау [3, 29].

Алаяқтық несие алу жалған мәліметтерді ұсынуға негізделген. Бұл жерде мүлікті иемдену немесе оған құқық алу ниеті осы мүлікті беруге әкеп соқтырған әрекеттерді жүзеге асыру сәтінде орын алады. «Несие беру саласындағы алаяқтық» қылмысының құрамын талдау соңында алаяқтық жасау кезінде теріс пайдаланудың кейбір түрлеріне тоқталғым келеді. Құқыққа сыйымсыз жолмен алынған кепілдік хаттардың сенімді мемлекеттік немесе коммерциялық құрылымдары атынан несиенің қайтарылуын қамтамасыз етуде ұсыну. Қылмыскерлер банктердің және/немесе басқа несиелік ұйымдардың бейтаныс немесе таныс басшыларын несие алуға кепілдік беруге сендіретін жағдайлар бар, бұл несие алу туралы келісіп алғандығына және банктік кепілдік тек формальдылық үшін қажет екендігіне негізделген. Кепілдік алғаннан кейін алаяқтар несие алады және оны иемденіп, жасырады.

Нәтижелер мен талқылау

Кепілді несиені қамтамасыз ету ретінде пайдалану кезінде теріс пайдалану. Ең көп таралған тәсілдер: бір мүлікті бірнеше рет кепілге қою; кепіл ретінде өндіріп алуға болмайтын мүлікті беру; құны мәлімделгенге сәйкес келмейтін кепіл ретінде төмен мүлікті ұсыну; кепіл ретінде несие алушының меншігінде жоқ мүлікті беру. Банктік несиенің қайтарылуын қамтамасыз ету тәсілі несиені қайтармау тәуекелін сақтандыру болып табылады.

Несиенің қайтарымдылығын қамтамасыз етудің бұл әдісін дамыту несие алушылардың сақтандыру шарттарын қолдан жасауына байланысты қылмыстар жасаумен және оларды банкке алынған несие қаражатының қайтарымдылығын қамтамасыз ететін құжаттар ретінде ұсынумен байланысты. Несие беру саласындағы алаяқтық субъектісі арнайы субъект болып табылады.

Қылмыс субъектісі қылмыс кезінде несие алушы несие берушіге қатысты болуы керек, яғни несие алушы (қылмыскер) мен оның несие берушісі арасында несие шарты жасалуы керек.

Бірақ бұл жерде де сұрақ туындайды: егер несие шарты азаматтық заңнаманы елеулі бұзушылықтармен жасалса (жарамсыз деп танылса), несие алушының іс-әрекетінде алаяқтықтың құрамы қарастырыла ма? Сірә, мұндай жағдайлар аз болады, өйткені келісімшарттардың жобалары несие беретін несиелік ұйымдардың мұқият сараптамалық тексерісінен өтеді. «Несие алушы» ұғымын екі жақты түсіну несиелеу саласындағы алаяқтыққа оқталу біліктілігінде проблемалар туғызады. Сонымен, банк саласының тәжірибесінде несиелік өтінімді тексеру кезеңінде несиелік мекеменің қызметкерлері жалған құжаттарды ұсыну арқылы несие қаражатын алуға бағытталған әлеуетті несие алушылардың заңсыз әрекеттерін анықтайтын жағдайлар бар. Несие беру саласындағы алаяқтыққа әрекет жасағаны үшін адамды қылмыстық жауапкершілікке тарту мақсатында несие беру ұйымының өкілдері құқық қорғау органдарына жүгінеді.

Өз кезегінде, құқық қорғау органдарының өкілдері несиелік ұйымға жүтінген адамның несие алушының арнайы мәртебесіне ие боуының негізінде қылмыстық іс қозғаудан бас тартады, өйткені өтініш беруші онымен несие шартын жасамаған. Жеке тұлғаларды тұтыну мақсаттарына несие беру саласында алаяқтық жасаған кезде ақша қаражатын иелену жеке тұтынуға немесе тауарларды бөліп-бөліп сатып алуға арналған несие шартын жасасу түрімен жасалады. Алдаудың мәні несие алушының несие сомасын және шарт бойынша келісілген пайыздарды қайтару ниетінің болмауы болып табылады.

Несиенің мақсаттары туралы жалған мәліметтерді хабарлаудан басқа, жалған несие алушы ілеспе алаяқтық әрекеттерді жасайды, атап айтқанда банкке шындыққа сәйкес келмейтін ақпаратты қамтитын жалған құжаттарды ұсынады:

- ♦ өзінің жеке басы туралы;
- ♦ несиені қайтаруға мүмкіндік беретін кіріс көздері туралы;

Несие алушының жеке басына және несиелік қабілетіне қатысты жалған құжаттардың ішінде алаяқтар мыналарды ұсынады:

- ♦ жеке куәлік – төлқұжат;
- ♦ ұйымды, несие алушының лауазымын және оның жалақысының мөлшерін көрсете отырып, жұмыс орнынан анықтама;

Несиелеу саласындағы алаяқтық әрекеттердің тәжірибесін талдай отырып, осындай алаяқтық әрекеттерге қатысатын адамдардың келесі санаттарын ажыратуға болады:

- а) жалған құжаттар немесе басқа біреудің (жоғалған) жеке куәліктері бойынша несие алатын жалғызбасты алаяқтар;
- б) әртүрлі түрдегі алаяқтық куәліктердің әсерінен басқа адамға беру үшін өзінің жарамды жеке куәлігі (паспорты) бойынша несие алатын азаматтар;
- в) жалған құжаттарды пайдаланатын ұйымдасқан қылмыстық топтардың қатысушылары;
- г) қамтамасыз етілмеген азаматтарды, сондай-ақ әлеуметтік емес өмір салтын ұстанатын азаматтарды өз құжаттары бойынша несиелер алуға көндіретін адамдар. Әдетте, мұндай адамдар несие алушыларды несиені қайтару қажеттілігінің жоқтығына сендіреді. Олар несие алушылардан (бөгде адамдардан) алынған ақшаны немесе тауарларды алып, оларға елеусіз сыйақы қалдырады;
- д) сатып алушылар сатып алған тауарларға ақы төлеу үшін несиелік шарттар жасасуға банк уәкілеттік берген сауда ұйымының қызметкерлері;
- е) несиелік ұйымдардың қызметкерлері.

Қылмыскерлер құжаттардағы деректерді пайдаланатын ондаған схемаларды ойлап табады. Оларға берілген сомалар кейде миллионға жетуі мүмкін. Жәбірленушілер бұл туралы бірнеше айдан кейін ғана біледі. Бірақ банктер несиелер осылай берілмейді деп сендіреді. Тек куәлік беру жеткіліксіз. Несиелік ұйымдарда бірнеше кезеңмен тексеру жүргізіледі. Менеджерлер клиенттің барлық деректерін өңдеп, сыртқы түрін де, қолжазбасын да салыстыруы керек. Егер жеке куәлік бойынша берілген клиенттердің деректері немесе сауалнамалық деректер бойынша деректер сәйкес келмесе, клиентке бас тарту келеді немесе егер осы клиенттің бар екендігіне күмән туындаса немесе жалған құжаттар ұсынылса, онда алаяқтыққа қарсы күрес жөніндегі банктің бөлімшесі несиені ресімдеу кезінде бірден келуі мүмкін. Сондықтан банкирлер қазақ-

стандықтарға кем дегенде екі айда бір рет өзінің несиелік тарихын тексеруді ұсынады. БАҚ-тағы және олардың ресми сайттарындағы полиция қызметкерлері де құжаттарын мұқият қадағалауға шақырады. Жоғалған төлқұжат алаяқтар қылмыстық мақсатта, соның ішінде несие алу үшін пайдалана алады. ҚР ҚК нормативтік қаулысының 4-бабына сәйкес, жалған құжаттарды ұрлау кезінде пайдалану алдаудың бір түрі болып табылады [2].

Басқа адам жасаған жалған ресми құжатты пайдалана отырып жасалған алаяқтық толығымен алаяқтық құрамымен қамтылады (ҚР ҚК 190-бабы) және Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 385-бабы бойынша қосымша біліктілікті талап етпейді (жалған құжаттарды, мөрлерді, бланкілерді, мемлекеттік пошта төлемінің белгілерін, мемлекеттік наградаларды қолдан жасау, дайындау немесе өткізу) [1].

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2003 жылғы 11 шілдедегі № 8 «Жымқыру туралы істер бойынша сот практикасы туралы» нормативтік қаулысының 19-тармағына сәйкес – алаяқтық кезінде алдау көрінеу жоқ фактілер туралы қасақана жалған мәлімдемеде не істің мән-жайлары бойынша мүліктің меншік иесіне не иесіне хабарлануы тиіс фактілерді жасыруда көрініс табуы мүмкін [2]. Алдау кінәлінің нақты ниетіне де, тауардың саны мен сапасына, қылмыс субъектісінің жеке басына және жәбірленушіні адастыруы мүмкін басқа жағдайларға да қатысты болуы мүмкін. Соңғы уақытта Қазақстанда несие карталарын пайдалана отырып алаяқтық түрі қарқын алуда.

Алдаудың бұл түрі тұтынушылық несиелерді рәсімдеу кезінде жиі кездеседі. Көбінесе жасырын алаяқтықпен бетпе-бет келуіңіз керек, ол бір қарағанда адал болып көрінеді, бірақ ақыр соңында жалған болып шығады, содан кейін ештеңені дәлелдеу мүмкін емес. Сондықтан ықтимал алаяқтықтың негізгі белгілерін ажырата білу керек.

Егер несие картасын немесе тауарға несиені тікелей банк бөлімшесінде рәсімдеуді жоспарласаңыз, онда алаяқтық толығымен алынып тасталады, өйткені бір жерде несие беру үшін барлық қажетті құжаттар қабылданады, оған қол қойылады және ақша алынады, егер несие мекемесінің қызметкері алаяқтыққа қатыспаса ғана солай болады.

«Жалған» банк кеңсесін құру толығымен алынып тасталады. Әдетте, шабуылдаушылар өздерінің заңсыз әрекеттерін қаржы институттарынан тыс жерлерде бұрады. Егер банк мекемесінде алаяқтардың көмекшілері жұмыс істесе, онда олар несиелік келісімге құжаттардың жалған көшірмелерін оңай қоса алады. Мұндай жағдайларда алаяқтық әрекеттер мен барлық схемаларды несиелік мекеменің қауіпсіздік қызметі анықтайды.

ҚР ҚК нормативтік қаулысының 10-бабына сәйкес алаяқтықты азаматтық-құқықтық қатынастардан ажырату үшін алаяқтық кезінде бөтеннің мүлкін ұрлауға немесе алдау немесе сенімді теріс пайдалану жолымен бөтеннің мүлкіне құқық алуға бағытталған ниет кінәлі адамда бөтеннің мүлкін алуды көздейтін шарт жасасқанға дейін және (немесе) оны жасау сәтінде туындайтынын ескеру қажет [2].

Мұндай жағдайларда кінәлінің алаяқтық әрекеттері кінәлі адамның мүлікті алу немесе мүлікке құқық алу фактісімен себептік байланыста болуы керек, яғни алаяқтық әрекеттер осы мүлікті беруден немесе оған құқық алудан бұрын болуы керек. ҚР ҚК нормативтік қаулысының 11-бабына сәйкес, соттар келісімшарттық міндеттемелер кезінде алаяқтық арқылы ұрлауға бағытталған ниеттің болуы адамның нақты қаржылық және басқа материалдық мүмкіндіктерінің (материалдық-техникалық жабдықталуы, еңбек ұжымы және т.б.) жоқтығы сияқты жағдайлардың жиынтығымен дәлелденуі мүмкін екенін ескеруі керек) қабылданған міндеттемені немесе қажетті лицензияны, шарт бойынша міндеттемелерді орындауға, тұлғаның жалған құрылтай құжаттарын немесе кепілдік хаттарды пайдалануына, мүлік бойынша берешектің немесе кепілдің болуы туралы ақпаратты жасыруға, көрінеу орындалмайтын шарттар жасасуға және басқаларға бағытталған қызметті жүзеге асыруға рұқсатты орындау болып табылады [2].

Тараптар арасындағы шарт тараптардың тиісті міндеттемелерді орындау ниетімен жасалған, бірақ ол жасалғаннан және материалдық пайда алғаннан кейін тараптардың бірінде алынған міндеттемелерді орындауға кедергі келтіретін объективті мән-жайлар туындаған жағдайларда, жасалған іс алаяқтық ретінде саралана алмайды.

Қазақстан Республикасындағы нарықтық қатынастарды дамытудың қазіргі кезеңі, экономикада ғана емес, қоғамда да болып жатқан басқа да өзгерістер қоғамдық қатынастар жүйесіндегі терең өзгерістермен сипатталады [5, 27].

Қорытынды

Қорытындылай келе, банктерде және өзге де несиелік ұйымдарда тұтынушылық несиелеу саласындағы қылмыстардың алдын алу үшін мынадай іс-шаралар қажет: банктер мен өзге де несиелік ұйымдардың қызметкерлері арасында олардың заңнама ережелерін, ішкі актілерді, қағидалар мен рәсімдерді сақтауына бағытталған профилактикалық жұмыс жүргізу, несиелік ұйымдар қызметкерлерінің жұмысына бақылауды күшейту; тиісті несиелік ұйымдар қызметкерлеріне кәсіптік осы мекемелердің қауіпсіздігін қамтамасыз етуге және мүдделерін қорғауға жауапты қызметтер; құжаттаманы ресімдеу кезінде бұзушылықтарды анықтау бойынша сыртқы сарапшыларды тарта отырып, арнайы аудиторлық тексерулер жүргізу; тәуекелдерді жүйелі зерделеу және осы тәуекелдерді тиімді басқару жөнінде шаралар әзірлеу.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. – Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К», 2014. – 236 б.
- 2 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан: практическое пособие. – Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К», 2014. – 368 с.
- 3 23 сәуір 2014 жылғы №199-V «Ішкі істер органдары туралы». ҚР заңы. // «Әділет» ҚР нормативтік құқықтық актілердің ақпараттық-құқықтық жүйесі. URL: adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000483
- 4 Btoush E., Zhou X., Gururaian R., Chan K.C., Tao X. A survey on credit card fraud detection techniques in banking industry for cyber security // 2021 8th International Conference on Behavioral and Social Computing (BESC). Piscataway: IEEE, 2021. pp. 1–7.
- 5 Сейлханова С.А. Экономикалық қызмет саласындағы трансұлттық қылмыстылыққа қарсы күрес жүргізу мәселелері // Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан. – 2021. – № 1(66). – С. 23–27.

REFERENCES

- 1 Qazaqstan Respublikasynyñ Qylmystyq kodeksi. Almaty: TOO «Izdatel'stvo «Norma-K», 2014. 236 b. (In Kazakh).
- 2 Ugolovno-processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan: prakticheskoe posobie. – Almaty: TOO «Izdatel'stvo «Norma-K», 2014. 368 p. (In Russian).
- 3 23 säuir 2014 zhylgy No.199-V «Ishki ister organdary turaly». QR zañy. // «Ädilet» QR normativtik qūqyqtyq aktilderdiñ aqparattyq-qūqyqtyq zhūjesi. URL: adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000483/ (In Kazakh).
- 4 Btoush E., Zhou X., Gururaian R., Chan K.C., Tao X. (2021) A survey on credit card fraud detection techniques in banking industry for cyber security // 2021 8th International Conference on Behavioral and Social Computing (BESC). Piscataway: IEEE, pp. 1–7. (In English).
- 5 Sejlhanova S.A. (2021) Jekonomikalıy qyzmet salasynndağy transūlttyq qylmystylyqqa qarsy küres zhūrgizu мәseleleri // Uchenye trudy Almatinskoj akademii MVD Respubliki Kazahstan. No. 1(66). P. 23–27. (In Kazakh).

УШУРОВ К.М.,*¹

PhD, подполковник полиции.

*e-mail: kama_ne@mail.ru

ORCID ID: 0009000186434059

¹Алматинская академия МВД
Республики Казахстан им. М. Есбулатова,
г. Алматы, Казахстан

ОСНОВНЫЕ СПОСОБЫ ОБМАНА И ЗЛОУПОТРЕБЛЕНИЯ ДОВЕРИЕМ В СФЕРЕ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОГО КРЕДИТОВАНИЯ

Аннотация

Проблема невозвращения заемных денежных средств в настоящее время остается очень серьезной и актуальной. Банки и другие кредитные организации терпят убытки, когда заемщик, по различного рода причинам (субъективным или объективным), не погашает суммы по взятому кредиту или исчезает из поля види-

мости заемных организаций. В некоторых случаях это обусловлено жизненными обстоятельствами заемщика (потеря постоянного дохода, смена работы, ее временное или постоянное отсутствие). Но в нашем случае интерес вызывают заемщики, взявшие денежные средства с заранее имевшимся умыслом на невозврат денежных сумм и осознанно уклоняющиеся от погашения кредиторской задолженности.

Ключевые слова: кредит, банк, проблема, противодействия, мошенничество, преступления.

USHUROV K.T.,*¹

PhD, Police Lieutenant Colonel.

*e-mail: kama_ne@mail.ru

ORCID ID: 0009000186434059

¹Almaty Academy of the Ministry
of Internal Affairs of the Republic
of Kazakhstan named after M. Esbulatov,
Almaty, Kazakhstan

THE MAIN METHODS OF DECEPTION AND ABUSE OF TRUST IN THE FIELD OF CONSUMER LENDING

Abstract

The problem of non-repayment of borrowed funds currently remains very serious and urgent. Banks and other credit organizations suffer losses when the borrower, for various reasons (subjective or objective), does not repay the amount of the loan or disappears from the field of view of the borrowed organizations. In some cases, this is due to the life circumstances of the borrower (loss of permanent income, change of job, temporary or permanent absence). But, in our case, the interest is aroused by borrowers who took money with a pre-existing intention of non-repayment of sums of money and deliberately evading repayment of accounts payable.

Key words: credit, bank, problem, counteraction, fraud, crime.